

ANDRZEJ OLEJNICZAK

VI KORPUS WIELKIEJ ARMII NA ZIEMI BOLESŁAWIECKIEJ PODCZAS ZAWIESZENIA BRONI W 1813 R.

Ofensywa wojsk napoleońskich wiosną 1813 r. w Saksonii spowodowała szybki odwrót wojsk rosyjsko-pruskich na Śląsk. Zwycięskie dla Napoleona bitwy pod Dreznem i Budziszynem spowodowały zamęt w szeregach sił koalicji. Odwrót sprzymierzonych przeradzał się często w paniczną ucieczkę, a sam cesarz Francuzów odbierany był jako ten, który powstał po niepowodzeniach i wraca w blasku i chwale wielkiego wodza. Wojska napoleońskie wkroczyły w granice Śląska 25 V i w dość szybkim marszu, przez Bolesławiec, dotarły do Chojnowa. Tam napotkały pierwszy opór wojsk sprzymierzonych. Oddziały dywizji gen. Nicolasa-Jeana Maisona z V Korpusu gen. Jacques'a Lauristona zostały rozbite przez oddziały rosyjsko-pruskie w starciu pod Michowem. Marsz kolumn francuskich opóźnił się nieco, lecz nie ustał. Oddziały Bonapartego dotarły aż do Wrocławia, jednakże wskutek działań dyplomatycznych i zawartego wkrótce zawieszenia broni Francuzi musieli opuścić stolicę prowincji. Rozejm podpisano w Pielaszkowicach, a według jego postanowień Śląsk podzielono na dwie części, oddzielone od siebie strefą zdemilitaryzowaną. Linia dzieląca wrogie armie przebiegała ze strony francuskiej od granicy czesko-śląskiej przez Kopaniec, Starą Kamienicę, rzeczkę wpływającą do Bobru pod Barcinkiem, wzdłuż Bobru do Wlenia, a następnie linią najkrótszą do Nowego Kościoła i ponad Kaczawą aż do Odry. Pozycje sił sprzymierzonych wyznaczała linia również od granicy z Czechami przez Děřfichov, Szarocin, Kamienną Górę, wzdłuż Bobru, następnie przez Bolków, Strzegom do Kątów Wrocławskich i przez Bielany Wrocławskie, Ołtaszyn i Stary Dwór do Odry¹.

Część zachodnia prowincji przypadła wojskom napoleońskim, które obsadziły ją swoimi korpusami. Na terenie powiatu bolesławieckiego zakwaterowano VI Korpus pod dowództwem marszałka Auguste'a Marmonta. Historia powstania korpusu wiąże się z akcją Napoleona polegającą na tworzeniu w styczniu i lutym 1813 r. szeregu związków taktycznych złożonych z nowo powstałych i odtworzonych puł-

¹ M. Olczak, *Kampania 1813. Śląsk i Łużyce*, Warszawa 2004, s. 200.

ków oraz żołnierzy świeżo powołanych do szeregów². Początkowo nazwę korpusu cesarz ustalił jako II Korpus Obserwacyjny Renu, a w liście do gen. Henri-Jacques'a Clarke'a, ministra wojny, z 13 II 1813 r. określał, z jakich formacji jednostka się składa³. W kolejnym piśmie do ministra wojny, z 17 II, jako dowódcę korpusu wskazuje marszałka Auguste'a Marmonta księcia Raguzy⁴.

W skład korpusu wchodziły trzy dywizje piechoty złożone z pułków piechoty liniowej, lekkiej oraz pułków artylerii marynarki. Każda z dywizji piechoty posiadała również numerację nadaną przez struktury Wielkiej Armii. Pierwsza Dywizja w korpusie to 20. Dywizja Wielkiej Armii, 2. Dywizja to 21., a 3. Dywizja to 22. Interesujące jest to, iż w wykazach m.in. z 1 VII jest wymieniana 4. Dywizja Piechoty w składzie VI Korpusu. Jednakże miejscem jej kwaterowania był Magdeburg⁵. Ciekawostką jest także uwzględnienie w wykazie jednostek tworzących 2. Dywizję Pułku Józefa Napoleona. Oddział ten utworzono dekretem z 13 II 1809 r. z żołnierzy hiszpańskich będących poprzednio w służbie hiszpańskich Burbonów w korpusie ekspedycyjnym, który wspomagał Francuzów pod Stralsundem i w Danii. W 1813 r. pułk ten w sile batalionu brał udział w bitwach pod Lützen i Budziszynem, następnie kwaterował wraz z korpusem na ziemi bolesławieckiej. Oddział nie cieszył się zaufaniem cesarza Napoleona i w listopadzie tego roku został rozwiązany⁶.

W skład 1. Dywizji korpusu marszałka Marmonta według wykazu oficerów i jednostek tworzących korpus, który sporządzono 19 VI w Tomaszowie Bolesławieckim, wchodziły: 32. Pułk Piechoty Liniowej, 1. i 3. Pułk Artylerii Marynarki, 20. Pułk Prowizoryczny⁷ złożony z żołnierzy 66. i 122. Pułku Piechoty Liniowej oraz 25. Pułk Prowizoryczny składający się z żołnierzy 86. Pułku Piechoty Liniowej. Drugą Dywizję tworzyły: 37. Pułk Piechoty Lekkiej, wspomniany wyżej Pułk Józefa Napoleona, a także 2. i 4. Pułk Artylerii Marynarki. Trzecia Dywizja posiadała w swym składzie: 23. Pułk Piechoty Lekkiej, 11. Pułk Prowizoryczny,

² R. Bielecki, *Wielka Armia*, Warszawa 1995, s. 36–37; tenże, *Encyklopedia wojen napoleońskich*, Warszawa 2001, s. 274–275; G. Blond, *La Grande Armée*, London 1997, s. 381–383; S. Bowden, *Napoleon's Grande Armée of 1813*, Chicago 1990, s. 39–43.

³ *Correspondance de Napoléon Ier. Publiée parde l'Empereur Napoléon III* (dalej: *Correspondance*), t. XXIV, Paris 1868, s. 516.

⁴ Tamże, s. 529.

⁵ Service Historique de l'Armée de Terre (dalej: SHAT), Grande Armée. Situations 5^{ém} et 6^{ém} Corps 1813, sygn. C2 540, Situation des troupes composant Le 6e Corps de la grande Armée à l'époque du 1er Juillet 1813, bp.

⁶ G. C. Dempsey, *U boku Napoleona. Jednostki cudzoziemskie w armii francuskiej w czasach Konsulatu i Cesarstwa 1799–1814*, Warszawa 2005, s. 319–328; o braku zaufania świadczy korespondencja cesarza z marszałkiem Marmontem, gdzie w liście pisanym w Moguncji 17 IV 1813 r. Napoleon nakazuje, aby batalionowi hiszpańskiemu nie powierzać żadnych odpowiedzialnych zadań w zwiazdnie, osłonie, a podczas przemarszów umieszczać go pomiędzy batalionami francuskimi, por.: *Correspondance*, t. XXV, s. 201.

⁷ Zasady tworzenia pułków prowizorycznych określał Napoleon w listach do ministra wojny gen. Clarke'a, por.: *Correspondance*, t. XXIV, s. 370–371, w liście datowanym na 6 I 1813 r. w Paryżu mowa o utworzeniu 34 pułków prowizorycznych składających się z dwóch batalionów. W większości wypadków są to dotychczasowe bataliony zakładowe.

13. Pułk Prowizoryczny złożony z żołnierzy 14. i 16. Pułku Piechoty Liniowej, 15. Pułk Piechoty Liniowej, 16. Pułk Prowizoryczny, 70. Pułk Piechoty Liniowej oraz 121. Pułk Piechoty Liniowej⁸.

Poszczególne dywizje rozlokowano we wsiach powiatu, samego zaś marszałka Marmonta oraz jego sztab, początkowo mający kwaterę w Bolesławcu, po kilku dniach zakwaterowano w pałacu w Tomaszowie Bolesławieckim⁹. Kwatery główne poszczególnych dywizji znajdowały się odpowiednio w Kruszynie, Kraśniku Górnym oraz Dąbrowie Bolesławieckiej. Ponadto część oficerów artylerii zakwaterowano w Bolesławcu, pozostali, szczególnie niższych stopni, przebywali przy swoich dywizjach. Z artylerią wiąże się powstanie wielkiego parku artyleryjskiego na Górnym Przedmieściu w kierunku Kruszyna. Kronikarze bolesławieccy podają, iż zgromadzono w nim około 100 armat, a intendent francuski wydał polecenie, aby dostarczać dla dokonywania niezbędnych napraw sprzętu różnych materiałów, od żelaza i węgla, przez skórę, po smar do wozów i pędzle do malowania¹⁰. Co ciekawe, w zestawieniu sprzętu artyleryjskiego korpusu z tego okresu figuruje tylko 65 sztuk dział i haubic, będących na stanie poszczególnych dywizji¹¹. Prawdopodobne jest, iż park artyleryjski zorganizowano nie tylko dla armat VI Korpusu, lecz także dla innych jednostek, niebędących jego częścią. W mieście stał garnizon w sile około 2 tys. ludzi, którego dowódcą był, jak podają kroniki miejskie, gen. Pierre Gratien¹². Jednakże zastanawiający jest fakt, iż w stanie służby generała nie odnotowano funkcji dowódcy garnizonu w Bolesławcu, co więcej, był on już od 8 VI 1813 r. desygnowany do służby w korpusie obserwacyjnym Włoch. Ponadto, według dokumentów, aż do wymienionego dnia nie posiadał przydziału i przebywał poza służbą¹³. Weryfikacji informacji kronikarskich nie sposób przeprowadzić, gdyż całość archiwum miejskiego z Bolesławca zaginęła podczas ostatniej wojny. Być może jednak generał sprawował jakieś funkcje bardzo krótko, dlatego nie odnotowano ich w przebiegu służby. Potwierdzać to przypuszczenie zdają się fragmenty listów gen. Gratiena do marszałka Louisa Berthiera z 1 i 3 VI 1813 r.¹⁴

W samym Tomaszowie poza sztabem korpusu stacjonowały także inne oddziały, będące z pewnością ochroną marszałka i jego sztabu. Wieś wówczas przemieniona została w wielki obóz wojskowy. Żołnierzy zakwaterowano częściowo w domostwach, pozostali zaś obozowali wokół wsi. Według relacji, Tomaszów

⁸ SHAT, Grande Armée. Situations 5ém et 6ém Corps 1813, sygn. C2 540, Grande Armée 6e Corps. Etat detous les Officiers quiont et places dans les divers Regimens Composant le Corps d'armée, depuis la formation, des Mutations purvenus parmi eux, depuis l'entrée en campagne, bp.

⁹ E. Wernicke, *Chronik der Stadt Bunzlau von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Bunzlau 1884, s. 569.

¹⁰ J. Bergemann, *Chronik der Stadt Bunzlau*, Bunzlau 1830, s. 347.

¹¹ SHAT, Grande Armée. Situations 5ém et 6ém Corps 1813, sygn. C2 540, Situation des troupes composant Le 6e Corps de la Grande Armée á l'époque du 15 Juin 1813, bp.

¹² Wernicke, *op. cit.*, s. 567.

¹³ W stanie i przebiegu służby generała brak zupełnie informacji o dowodzeniu garnizonem w Bolesławcu, w okresie od 8 I wymienia się go jako pozostającego poza służbą, następnym wpisem jest 21 VI i adnotacja o korpusie obserwacyjnym Włoch, por.: SHAT, Gratien, sygn. 7Yd551, bp.

¹⁴ Na dwa takie listy powołał się Olczak, *op. cit.*, s. 192, 228.

przypominał wówczas wielką kloakę, gdzie oprócz odchodów wały się szczątki zabitych zwierząt, a smród roznosił się na całą okolicę¹⁵.

Oficerowie i żołnierze oddziałów inżynieryjnych zakwaterowani zostali w Bolesławcu. Ich pobyt w mieście wiąże się z pracami fortyfikacyjnymi, jakie zarządził Napoleon. Miasto otoczone średniowiecznymi murami obronnymi poddano wówczas zabiegom, które miały na celu przystosowanie go do obrony od strony wschodniej. Główne prace wykonano w okolicach Górnej Bramy, gdzie rozebrano do pewnej wysokości fragment murów, aby ustawić artylerię. Prace wykonywali pod nadzorem francuskich specjalistów okoliczni chłopci. Według kronik miasta saperów było 2 tys. i tylu zatrudniono również chłopów¹⁶. Jednak oddziały saperów VI Korpusu w dniu 15 VI liczyły wraz z żołnierzami chorymi i urlopowanymi 580 ludzi¹⁷. Nie zmienia to jednak faktu, iż dokonano wielu prac fortyfikacyjnych wraz z budową palisad i kopaniem fos. Obecnie nie zachowały się ślady prac ziemnych, można jedynie zauważyć nienaturalnie niskie mury obronne w okolicach dawnej Górnej Bramy. Po okresie wojen napoleońskich władze miasta zlikwidowały resztki francuskich fortyfikacji. Założeniem Francuzów było uczynienie z Bolesławca silnego punktu obrony od strony spodziewanego ataku wojsk koalicji. Oprócz wymienionych wyżej prac plan zakładał budowę lunety poza murami miejskimi od strony północnej, spiętrzenie wody ze stawów miejskich i zalanie suchych dotychczas fos. Na planie Bolesławca z lipca 1813 r., który wykonał dowódca saperów VI Korpusu major Constantin, taka projektowana luneta się znalazła, ponadto uwzględniono także szańce przy moście na Bobrze, a całość planu Bolesławca oznaczono alfabetycznie na różnych odcinkach. Marszałek Marmont, pisząc do Napoleona 22 VII, bazując na literowych oznaczeniach, dokładnie wyjaśnił cesarzowi zakres i cel prac fortyfikacyjnych¹⁸. Do cesarza trafił także raport napisany na podstawie planu, który sporządził generał dywizji, dowódca saperów gwardii François Haxo, a datowany na dzień 26 VII 1813 r.¹⁹ Do budowy lunety nie doszło, umocnienia od wschodu nie zostały wykorzystane, co więcej, Francuzi wysadzili w powietrze Górną Bramę. Natomiast szańce przy moście odegrały znaczną rolę w ostatnich dniach sierpnia, gdy nastąpił odwrót wojsk napoleońskich po klęskę kaczawskiej²⁰.

Stany osobowe poszczególnych dywizji VI Korpusu Wielkiej Armii na dzień 31 V 1813 r. przedstawiały się następująco: w pierwszej pod dowództwem gen. Jeana-Dominique'a Compansa (20. DP Wielkiej Armii) było 3878 ludzi, w drugiej (21. DP Wielkiej Armii), dowodzonej wówczas przez gen. Boneta, było 3216 żoł-

¹⁵ Bergemann, *op. cit.*, s. 343. Autor szacuje liczebność oddziałów na 12 tys. ludzi, sugerując się liczbą ognisk, jakie rozpalano wieczorem i których było około 150.

¹⁶ Wernicke, *op. cit.*, s. 571; Bergemann, *op. cit.*, s. 348.

¹⁷ SHAT, sygn. C2 540, Situation des troupes composant Le 6e Corps de la Grande Armée á l'époque du 15 Juin 1813, bp.

¹⁸ List Marmonta do Napoleona za Olczak, *op. cit.*, s. 236–237.

¹⁹ SHAT, sygn. 1V M60, Places étrangères. Buntzlau, bp.

²⁰ O. Koischwitz, *Sacken und Horn. Die Kämpfe der Russen und Preußen vor und nach der Katzbachschlacht bei Buntzlau am Bober*, Buntzlau 1913, s. 63–71.

nierzy (w raporcie z 15 VI figuruje już gen. Armand Lagrange²¹), w trzeciej (22. DP Wielkiej Armii), pod dowództwem gen. Jeana Friederichsa, 4916 ludzi, ponadto dowodzący artylerią dywizyjną gen. Louis-François Foucher miał do dyspozycji 1623 artylerzystów, natomiast płk Fonthon dowodził 395 saperami. Razem korpus wraz z saperami i artylerzystami liczył 14 028 żołnierzy²². Stany osobowe, jak i obsada personalna niektórych stanowisk uległy zmianie, i to w bardzo krótkim czasie, w wykazie z 20 VI bowiem ogólna liczba żołnierzy w VI Korpusie wyniosła już 30 944. Wykaz sporządził w kwaterze głównej w dawnym Dolnym Tomaszowie szef sztabu korpusu, gen. Christophe de Richemont²³. Jak wynika z powyższego zestawienia tych dwóch informacji, pomiędzy 31 V a 20 VI VI Korpus otrzymał bardzo poważne wzmocnienia. Kolejny wykaz stanów osobowych korpusu został podpisany przez samego dowódcę, marszałka Marmonta, i ogólna liczba żołnierzy w korpusie na dzień 30 VI 1813 r. wynosiła 32 989 ludzi wraz z artylerią i saperami²⁴. Liczebność ponownie się zwiększyła wraz z napływem rekrutów z Francji, w związku ze zbliżającym się upływem terminu zawieszenia broni. Kolejny wzrost stanu liczebnego zaobserwowano w zestawieniu z 15 VII. Wykazano w nim 36 030 oficerów i żołnierzy, uwzględniając w końcowym podsumowaniu poszczególne formacje tworzące VI Korpus: artylerzystów marynarki, piechotę liniową, piechotę lekką, artylerię pieszą, artylerię konną, pociągi artylerii, żandarmerię i saperów²⁵. Następne wzmocnienia, przed zbliżającymi się działaniami wojennymi, obserwuje się 5 VIII. W wykazie z tego dnia pojawiają się oddziały wirtemberskie. Są to kompanie artylerii pieszej i konnej, według adnotacji przydzielone do korpusu z dniem 2 VIII, oraz brygada kawalerii lekkiej, złożona z czterech szwadronów szwoleżerów i z takiej samej liczby strzelców konnych. Wszystkie formacje wirtemberskie zakwaterowane zostały w Warcie Bolesławieckiej. Po wymienionych uzupełnieniach stan osobowy korpusu wzrósł do 38 707 żołnierzy²⁶. W dniu rozpoczęcia działań wojennych na Śląsku przez siły rosyjsko-pruskie, czyli 15 VIII, sporządzono ostatni wykaz stanów osobowych VI Korpusu. Według danych w szeregach trzech dywizji piechoty, brygady kawalerii lekkiej, jednostek artylerii i saperów było na ten dzień 39 303 oficerów i żołnierzy. Korpus dysponował również 2823 końmi oficerskimi, żołnierskimi i pociągowymi. Uzbrojenie artyleryjskie także uległo zmianie i korpus posiadał w tym czasie ogółem 86 sztuk

²¹ SHAT, sygn. C2 540, Situation au 15 Juin 1813, bp.

²² SHAT, sygn. C2 540, Situation des Troupes composant le 6e Corps de la grande Armée à l'époque du 31 May 1813, bp. Stany osobowe podaje się według danych końcowych, które uwzględniają wszystkich żołnierzy przydzielonych do korpusu, również chorych i urlopowanych.

²³ SHAT, sygn. C2 540, Etat Sommaire de la Composition du Corps D'Armée a l'epoque du 20 Juin 1813, bp. Wykaz uwzględnia również żołnierzy będących w niewoli, lecz są to jedynie 1 oficer i 135 żołnierzy.

²⁴ SHAT, sygn. C2 540, Récapitulation Générale. Nieder Thomas Walde 30 Juin 1813, bp.

²⁵ SHAT, sygn. C2 540, Situation des Troupes composant Le 6e Corps De La Grande armée à l'époque du 15 Juillet 1813, bp.

²⁶ SHAT, sygn. C2 540, 6 Corps de La Grande Armée. Etat Sommaire de La Composition du Corps D'armée à L'Epoque du 5 août 1813, bp.

armat i haubic. Przynależność środków artyleryjskich do poszczególnych związków taktycznych przedstawiała się następująco: w 1. DP było 12 armat 6-funtowych i 4 haubice 24-funtowe (odpowiednik kalibru 5,6 cala), 2. DP dysponowała również 12 armatami 6-funtowymi i 4 haubicami 24-funtowymi, w 3. DP stan był identyczny z tym w poprzednich dywizjach. Brygada kawalerii wirtemberskiej posiadała 4 armaty 6-funtowe i 2 haubice 24-funtowe. W rezerwie korpusowej zgromadzano 8 armat 6-funtowych, 12 armat 12-funtowych, 4 haubice 24-funtowe i 4 haubice 6-calowe²⁷.

Podczas analizy materiału archiwalnego nasuwa się wniosek, iż Napoleon doskonale zdawał sobie sprawę z odpowiedzialności, jaka spadła na korpusy Wielkiej Armii, które stacjonowały na Śląsku. Dlatego podczas całego okresu zawieszenia działań zbrojnych jednostki tworzące VI Korpus były regularnie wzmacniane, a jego stan osobowy po kampanii wiosennej do końca rozejmu wzrósł prawie trzykrotnie. Tak silne wzmocnienia mają oczywiste uzasadnienie: cesarz zdawał sobie sprawę, że w wypadku ofensywy wojsk sprzymierzonych cały ciężar jej powstrzymania spadnie właśnie na jednostki będące na Śląsku. Korpus marszałka Marmonta, mimo iż nie został rozlokowany w bezpośrednim sąsiedztwie linii demarkacyjnej, był także do tego celu przygotowywany, lecz w związku z rozwojem sytuacji w Saksonii nie wziął udziału w bitwie nad Kaczawą, gdzie walczyły korpusy III, V i XI, wchodzące w skład francuskiej Armii Bobru²⁸.

²⁷ SHAT, sygn. C2 540, Situation des troupes composant Le 6e Corps De La Grande Armée á l'époque du Quinze Août an 1813, bp. Według systemu Gribeauvala, który obowiązywał w artylerii francuskiej od 1765 r., w artylerii polowej stosowano trzy rodzaje armat: 12-, 8- i 4-funtowe oraz 6-calowe haubice. W maju 1803 r. system zmodyfikowano i nadano mu nazwę „system roku XI”, gdzie artylerię uzupełniono m.in. o armaty 6-funtowe krótko- i długolufowe, 3-funtowe armaty górskie oraz 24-funtowe haubice i moździerz. Od tego czasu armaty 4- i 8-funtowe artylerii polowej starano się zastępować działami 6- i 12-funtowymi, por.: R. Chartrand, *Napoleon's Guns 1792–1815(1)*, Oxford 2003, s. 7, 23–24.

²⁸ VI Korpus rozkazem Napoleona na dzień 21 VIII został początkowo wycofany na linię Bobru w kierunku Lwówka, a następnie według polecenia z 23 VIII odszedł dalej do Lubania i później w kierunku Drezna, por.: *Mémoires du Maréchal Marmont duc de Raguse de 1792 a 1841. Imprimés sur le manuscrit original de l'auteur*, t. V, Paris 1857, s. 148–149, 216, 219.